

Aftonij. *Progymnasmata. Retorične vaje – priprave na javni nastop*. Izbor, prevod in dodatki Svetlana Slapšak. Zbirka *Traditio lampadis*. Ljubljana: Šola retorike, 2008. [159 str.]

Začetki predvaj za pouk govorništva, običajno imenovani *προγυμνάσματα*, segajo v 4. stoletje pr. Kr. Kdo jih je iznašel in uvedel, bo najbrž za vedno ostalo skrivnost. V prvih dveh stoletjih so se postopoma ustalile in bile nato brez večjih sprememb nenadomestljiva sestavina pouka do konca 18. stoletja, ko je začela nastajati nova šolska ureditev na čelu s humanistično gimnazijo, v kateri za govorništvo ni bilo več prostora. Didaktična metoda, ki je učiteljem in učencem uspešno služila dobri dve tisočletji, si dandanes, ko se šolske reforme prekopicujejo druga čez drugo, zasluži, da jo obravnavamo z vsem spoštovanjem.

Med najbolj znanimi izmed antičnih priročnikov za predvaje je zbirka, ki jo je v drugi polovici 4. stol. sestavil Libanijev

učenec Aftonij. Mednje spada prevod Aftonijevih govorniških predvaj, ki ga je skupaj z mitološkim slovarčkom in dodatnimi prispevki oskrbela Svetlana Slapšak. Knjiga je, kot je moč sklepati iz predgovora in podatkov na platnicah, prva v zbirki *Traditio lampadis*, ki jo izdaja ljubljanska Šola retorike.

Celotna grafična podoba je prav lepa – barvni tisk priča, da izdajatelj ni skoparil niti s časom niti denarjem –, vendar bi bila zgradba veliko bolj pregledna, ko bi se naslovi po obliki razlikovali od podnaslovov.¹ Ker se ne, bralec, ki se z govorniškimi predvajami šele seznanja, kaj hitro izgubi pregled nad celoto. Z barvo papirja in črk je od ostalega dela knjige ločen uvodni nagovor izdajatelja. Poleg grafične podobe ga odlikuje tudi svojstven slog, ob katerem lahko bralec podoživi Platonov odnos do retorike.

Knjiga je sestavljena iz štirih delov: prevoda grškega besedila (s kratkim uvodom) (str. 9–38), slovarčka izrazov (str. 39–41), mitološko-zgodovinskega slovarčka imen (str. 45–136) in nazadnje komentarja z esejskim delom (str. 139–51).

Besedilo, tudi prevodno, se mestoma bere dokaj tekoče. Redke tipkarske pomote (npr. na str. 40 'kakatskeue' namesto 'katskeue', 'diksurzi' namesto 'diskurzi') so v glavnem pri prečkovanju citatnih besed, kjer nas računalniški pregledovalnik ne more opomniti. Tudi napak v rabi vejice je manj kot marsikje drugje. Nekoliko bolj bodejo v oči napake pri slovenjenju lastnih imen (na str. 13 'Kirno' namesto 'Kirnos', na str. 65 'Tevkar' namesto 'Tevker', na str. 125 'Plateja' namesto 'Plataje'), pri sklanjanju ('v javnemu življenju' na str. 11, 'dodatek njegovemu imenu', str. 139) in v rabi

¹ Na str. 11 in 13 se je podnaslov »Kratka pohvala tistega, ki je izrekel, ali tistega, ki je tako deloval« po pomoti znašel v običajnem besedilu.

nedoločnih zaimkov ('nekdo' namesto 'kdo'). Tu in tam bralca presenetijo opombe pri posameznih izrazih, ki so dodane kar v oklepajih ali celo brez njih, npr. na str. 10 'konjsko podkvico (rastlina)' in na str. 15: 'Pitijec (Apolon)' in 'Ladon, bog istoimenske reke'.

Prevod

Ker se pri presojanju rešitev v prevodu besedila, kot je Aftonijevo, ni dobro zanašati samo nase, sem si pri branju slovenskega pomagal z dvema angleškima prevodom, in sicer Kennedyjevim² in Heathovim.³ Oba se že dolgo ukvarjata z antično, predvsem grško retoriko, v zadnjih letih sta tudi neizprosna tekmeča v prevajanju virov za antično retoriko, zato tam, kjer se njuna prevoda po smislu ujemata, grškega izvirnika najbrž ni moč razumeti drugače.

Če torej primerjamo slovenski prevod z izvirnikom in obema angleškima prevodom, se vidi, da je pomen slovenskega prevoda marsikje tako daleč od izvirnika, da ga pri najboljši volji ne moremo več imeti za pravičnega, saj tako kaže tudi precejšen odklon od obeh angleških prevodov (ki se sicer ujemata). Ker ne gre samo za eno ali dve, ampak za celo vrsto mest, so v spodnjem seznamu, da bo preglednejši, opremljena z zaporednimi številkami in urejena po številkah strani v prevodu.

Str. 9:

1.) Za grško οἱ εὐρόντες bi bilo bolje kot 'izumiteljev' reči 'iznajditeljev'. Grška razlika med ποιῆμα in ποιῆσις je poslovenjena kot razlika med 'pripovedjo' in 'pripovedovanjem' ter med 'pesmijo' in 'petjem'. Tukaj

se od slovenskega bralca pričakuje zelo veliko, saj se dvema izrazoma brez posebnega opozorila daje nov pomen, drugačen od običajnega (s 'petje' je bržčas mišljena 'pesnitev').

Str. 10:

2.) »Ali ga tako poučuješ?«

Izvirnik: Τί γὰρ τοιαῦτα παιδεύεις;

Heath: »Why do you teach such things?«

Kennedy: »Why do you teach him such things?«

Str. 11:

3.) Grški glagol συνηετάζονται je preveden kot 'se priklanjajo', bolje bi bilo 'se družijo z' ali 'se podrejšajo'.

H.: »are enrolled«

K.: »attach themselves«

4.) »Čeprav približevanje takšnim osebam izziva strah, bi bilo popolnoma nerazumno izogibati se druženju z njimi.«

Izvirnik: παρ' οἷς καὶ τὸ προσελθεῖν φοβερὸν, τὸ δὲ καταλιπεῖν ἀμαθέστατον.

H.: »whom it is fearful to approach though to desert them is foolish.«

K.: »whom it is frightening to approach and very stupid to abandon.«

Vzporedno zgradbo grškega izvirnika bi se dalo v slovenščini ohraniti z zvezo kot 'ki se jih človek boji, ko pride k njim, a je neumen, če jih zapusti'.

5.) »osebni učitelji (pedagogi)«

H.: »attendants«

K.: »pedagogues« (z opombo pod črto)

Grškemu pedagogu v Rimu se v komentarju pripisuje vloga učitelja grščine. To ne drži povsem – pedagogova vloga je bila predvsem vzgojna,⁴ kot konec koncev lahko sklepamo tudi iz Aftonijeve hrije o izobrazbi.

6.) »Izkušnja strahu je tako prisotna, da se, še preden je storjena napaka, pojavi

² George Alexander Kennedy, prev., *Progymnasmata. Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric* (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003).

³ Objavljen je na spletni strani Oddelka za klasično filologijo Univerze Leeds. (<http://www.leeds.ac.uk/classics/resources/rhetoric/prog-aph.htm>)

⁴ Prim. A. V. Yannicopoulos, »The Pedagogue in the Antiquity,« *British Journal of Educational Studies* 33, št. 2 (1985):173–79.

občutek krivde – saj po napaki sledi postopek kaznovanja.«

Izvirnik: Φθάνει τὴν πείραν τὸ δέος, καὶ διαδέχεται τὸ δέος ἢ κόλασις.

H.: »Fear precedes the experience and punishment follows the fear.«

K.: »Fright anticipates discovery, and punishment follows fright.«

Smisel grškega stavka: 'Strah pride (še) pred preizkušnjo, za strahom pride na vrsto kazen.'

7.) »/.../ očetje, ki opredeljujejo življenjsko usmeritev otrok.«

Izvirnik: οἱ πατέρες /.../ τὰς ὁδοὺς ἀνακρίνοντες.

H.: »examining their ways.«

K.: »dictating the routes to be followed«

Slovensko bi bilo bolje 'ki usmerjajo' ali 'uravnavajo'.

8.) »Ko je treba opomniti, ne zastopajo narave mlajših.«

Izvirnik: κἄν δέη κολάζειν, ἀγνοοῦσι τὴν φύσιν ('In se, če je treba kaznovati, ne zmenijo za [njihovo] naravo' oziroma 'ne poznajo njihove narave'.)

H.: »and if punishment is needed they take no account of human nature.«

K.: »And if there is need to punish, fathers ignore their natural feelings.«

Str. 12:

Grški potencialni pogojni stavek εἴ τις ταῦτα φοβηθεὶς φύγοι /.../ τοὺς διδασκάλους je v slovenščino brez jasnega razloga preveden kot ponavljalni časovni odvisnik.

9.) Grško τραχεῖαν /.../ ἀρετῆς /.../ ὁδὸν 'da je pot [do] vrline raskava [= naporna]' je prevedeno »da je pot vrline polna ovinkov«.

H.: »that the road to virtue is hard«

K.: »that the road of virtue is rough«

10.) »Tistega, ki beži od revščine, je treba vreči z visoke stene v morje, med morske pošasti.«

H.: »He who flees poverty /.../ should

cast himself into the sea and from steep cliffs.«

K.: »One fleeing poverty /.../ must throw himself into the yawning sea and down steep crags.«

11.) »Teognid ni nikoli nehal obtoževati poezije v primerjavi z basnijo, saj ima ta poučen pomen.«

Izvirnik: Κατηγορεῖσθαι τὴν ποιήσιν οὐκ ἀφῆκεν ὁ Θεόγνις ἀντὶ τῶν μύθων ἀσκήσας παραίνησιν.

K.: »By fashioning advice (parainesis) in place of myths, Theognis prevented his poetry from being attacked.«

H.: »Theognis did not abandon poetry to its detractors; instead of stories he fashioned advice.«

12.) »Tako je obenem skrbel za stihe in korist pouka.«

Izvirnik: ἅμα τοῦ μέτρου τὴν χάριν τηρῶν καὶ τῆς ὑποθήκης εἰσφέρων τὸ κέρδος.

H.: »retaining the charm of the metre while adding the profit of the saying.«

K.: »avoiding myths himself but at the same time preserving the charm of verse while introducing the profit of the advice.«

13.) »to, kar je Teognid premišljeval, je zmeraj dobro vedeti.«

Izvirnik: καὶ ἃ μὲν ἐφιλοσόφησε, ταῦτα παρέστι δὲ ἰδεῖν, ὥς καλῶς.

H.: »... it is easy to see how fine it is.«

K.: »... and it is easy to see how beautiful it was.«

Str. 13:

14.) »najtežje posle«

Izvirnik: τὰ χαλεπώτατα

Kennedy: »the most objectionable things«

Heath: »all the most terrible things«

15.) »če bo predstavljal svojo domovino, bo podlegel denarju«

Izvirnik: πρεσβεύων μὲν γὰρ τὴν πατρίδα χρημάτων προήσεται.

Kennedy: »he will betray his country for money«

Heath: »he will betray his country for money«

16.) V zadnjem odstavku poglavja o reku je ostal nepreveden stavek: ἐργάσαιο δ' αὐτὴν τοῖς τῆς χρείας κεφαλαίοις, ἐγκωμιαστικῶ, παραφραστικῶ, τῶ τῆς αἰτίας, ἐκ τοῦ ἐναντίου, παραβολῇ, παραδείγματι, μαρτυρίᾳ παλαιῶν, ἐπιλόγῳ βραχεῖ.

Kennedy: »This is how maxim is classified, and you should elaborate it with the headings for the chreia: praise, periphrase, cause, opposite, comparison, example, testimony of the ancients, short epilogue.«

Heath: »You will develop it under the same heads as anecdote: encomium, paraphrase, cause, converse, analogy, example, testimony of ancients, brief epilogue.«

Str. 14:

17.) »Že kot otroci so navajeni na vrlino.«

Izvirnik: παῖδές τε γὰρ ὄντες ἀσκοῦσι τὰ κάλλιστα.

Kennedy: »they practice the noblest things«

Heath: »they are schooled in the noblest pursuits«

18.) »Zato je po mojem mnenju revščina slaba.«

Izvirnik: οὕτω πενία καὶ μέχρι τοῦ δοκεῖν ἐστὶ χαλεπή.

Kennedy: »Such is poverty, and hard to bear even when it is only apparent.«

Heath: »So harsh is even the appearance of poverty.«

19.) »Zaradi tega občudujemo Teognida.«

Izvirnik: Διὸ δὴ θαυμάσαι τὸν Εὐριπίδην με δεῖ.

Str. 15:

20.) »Nima smisla prigovarjati pesnikom, saj so sami proti sebi izzvali izmišljotine, ki so jih prej razpredali o bogovih.«

Izvirnik: Ποιηταῖς μὲν ἀντερεῖν ἄλογον,

αὐτοὶ δὲ αὐτοὺς ἀντιλέγειν ἐπαιροῦσιν εἰς θεοὺς πρότεροι λογοποιοῦντες τοιαῦτα.

(Pomen: ugovarjati pesnikom sicer nima smisla; po drugi strani pa nas oni sami izzivajo, naj jim ugovarjamo, s tem, da so si prvi izmislili take zgodbe o bogovih.)

Kennedy: »It is irrational to attack poets, but they themselves stimulate us to oppose them because they first made up stories like this about gods.«

Heath: »It is pointless to contradict the poets, but they themselves provoke us to contradict them by first inventing such stories about the gods.«

21.) »Dafno sta rodila Gaja, boginja zemlje, in Ladon, bog istoimenske reke.«

Izvirnik: Δάφνη, φασί, γῆς προήλθε καὶ Λάδωνος.

Kennedy: »Daphne came forth from Earth and Ladon.« (Pomen grškega φασί je prevajalec izrazil s tem, da je stavek postavil v premi govor.)

Heath: »Daphne, they say, was the offspring of Earth and Ladon.«

V slovenskem prevodu manjka ustreznica za glagol φασί, ki ga prevajata tako Kennedy kot Heath.

22.) »Ali gre za napajanje z vodo?«

Izvirnik: ἐπικλύζων τοῖς ὕδασιν;

Kennedy: »By flooding her with his waters?«

Heath: »Flooding her with his waters?«

23.) »Kako lahko z zakonsko zvezo enačijo odnos reke in zemlje?«

Izvirnik: Τί δὲ γάμον ποταμοῦ τε καὶ γῆς ὀνομάζουσι;

Kennedy: »What name do they give to the marriage of a river and the earth?«

Heath: »What do they call a marriage of river and earth?«

Str. 16:

24.) »Popustimo tudi tokrat pesniški domišljiji.«

Izvirnik: Βούλει καὶ τοῦτο συγχωρῶμεν τοῖς ποιηταῖς.

Kennedy: »If you want, let this also be granted to the poets.«

Heath: »If you will, let us grant this too to the poets.«

25.) Manjka prevod stavka Εἰ μὲν γὰρ πάντα νοσοῦσι θεοί, τί θνητῶν ἔτι διοίσουσιν;

Kennedy: »For if the gods have all diseases, how are they superior to mortals?«

Heath: »For if the gods are subject to all diseases, how will they differ from mortals?«

26.) »Gajo lahko opredelimo le kot slabo mater ali pa mati sploh ni bila.«

Izvirnik: ἢ τοίνυν μήτηρ οὐ γέγονεν, ἢ γενομένη φαύλη νομίζεται.

Kennedy: »either she had not been a mother or she is to be thought a bad one.«

Heath: »Either she was not a mother or, if she was, she is to be reckoned a poor one.«

27.) »Če ga je hotela razžaliti, ni bilo treba, da ga potem razveseli.«

Izvirnik: ψυχαγωγεῖν οὐκ ἔχρην, εἰ λυπεῖν ἐβούλετο.

Kennedy: »There was no need to win him over if she wanted to annoy him.«

Heath: »She should not have tried to please if she wanted to displease.«

28.) »Kako je Pitijcu uspelo, da združi nezdrušljivo, namreč beg nesmrtnice in strast nesmrtnega?«

Izvirnik: Πῶς οὖν συνῆψεν ὁ Πύθιος, ἃ μὴ πέφυκε μίγνυσθαι; Τί δὴ θνητὴ μὲν ἢ πρόφασις, τὸ δὲ πάθος ἀθάνατον;

Kennedy: »How then did the Pythian reconcile things unnaturally combined? Was the pretext mortal but the experience immortal?«

Heath: »how then did the Pythian connect what by nature cannot be joined? What? Was the cause mortal, the passion immortal?«

Str. 17:

29.) »Tisti, ki ugotavlja, mora uporabiti vse dokaze, ki nasprotujejo izpodbijanju.«

Izvirnik: Δεῖ δὲ καὶ κατασκευάζοντας τοῖς ἐναντίοις χρήσασθαι τῆς ἀνασκευῆς.

Kennedy: »One who is confirming should use arguments opposed to those of refutation.«

Heath: »Those engaged in confirmation should reverse the procedure of refutation.«

30.) »Če nekdo obrekuje pesnike – in če drži, da mnenje pesnikov prihaja od Muz – pomeni, da se zoperstavlja Muzam in jih obrekuje.«

Izvirnik: εἰ γὰρ, ὅσα ποιητὰι φθέγγονται, ταῦτα τῇ τῶν Μουσῶν διεξέρχονται γνώμῃ, πῶς οὐκ ἂν ἀντιλέγοι αὐταῖς ταῖς Μούσαις ὁ τὰ ποιητῶν κακίαις ζητῶν;

Kennedy: »For if poets utter what is transmitted to them by the intent of the Muses, how would one seeking to rebuke the saying of poets not be speaking against the Muses?«

Heath: »For if all the utterances of the poets are related at the instigation of the Muses, how can one not contradict the Muses in seeking to abuse what poets say?«

Tukaj je (kot še nekajkrat drugod) grško retorično vprašanje brez jasnega razloga poslovenjeno kot običajen povedni stavek.

31.) »Rojena tam, kjer se je vse začelo.«

Izvirnik: γεγονυῖα δὲ, ὅθεν ἅπαντα γίνεται

Kennedy: »born whence all things are born«

Heath: »being born whence all things are born«

32.) »Nastale so mnoge oblike teles, ki so izzivale pozornost s svojo lepoto. Ampak prvo bitje je najlepše.«

Izvirnik: πολλὰ μὲν γὰρ σωμάτων μεταβολαὶ καθεστήκασι, παρ'οἷς ὁρᾶται τὸ κάλλος· τὸ δὲ πρῶτον φανὲν τῶν πάντων ἐστὶν ὠραιότατον.

Kennedy: »For many changes of bodies in which beauty is seen have come to pass, but what appeared first of all is the most blooming.«

Heath: »For beauty is discerned through many physical changes, but what appears first is fairer than them all.«

33.) »Verjetno se je Pitijec zaljubil v Dafno, ker je izstopala s svojo zunanostjo.«

Izvirnik: Διαφερούσης δὲ Δάφνης τὴν ὄψιν ἠράσθη τῆς παιδὸς ὁ Πύθιος, καὶ μάλα εἰκότως.

Kennedy: »Since Daphne excelled in beauty, the Pythian conceived a love for the girl, and very logically.«

Heath: »Because Daphne excelled in beauty the Pythian loved the girl; this too is what one would expect.«

Str. 18:

34.) »Pravimo, da se je Apolon zaljubil, zemlja pa ne, ne da bi obsojali naravo bogov: narava vrline je tista, ki je odgovorna. Tako preganjalec oblikuje preganjanega.«

Izvirnik: ὅθεν ἔρᾱν τὸν Πύθιον λέγουσιν οὐ τὴν φύσιν τῶν θεῶν ἐξελέγχοντες, ἀλλὰ τῆς ἀρετῆς τὴν φύσιν δηλοῦντες ἐπαίτιον· καὶ χαρακτηρίζει τὸ διώκων τὸ διακόμενον.

Kennedy: »thus, they say the Pythian loved, not thereby raising questions about the nature of the gods but making clear that the nature of virtue is the cause; and what is pursued leaves a mark on what is pursuing.«

Heath: »Hence when they say that the Pythian was in love they are not denying the nature of the gods, but showing that the nature of virtue is responsible. The one who pursued shows the character of the object pursued.«

35.) V slovenskem prevodu manjka odstavek:

Φευγούσης δὲ τῆς παιδὸς ἡ μήτηρ ἐδέχετο· τὰ γὰρ θνητὰ πάντα τοιαῦδε γέγονε

φύσεως· ἀφ' ὧν προῆλθον, ἐπὶ ταῦτα ἐπείγονται. Διὸ χωρεῖ Δάφνη πρὸς γῆν τῆς γῆς προελθοῦσα.

Kennedy: »When the girl flees, her mother receives her. All mortal things are born with such a nature: from what they came forth, to that they hasten. Thus Daphne goes back to Earth, having come forth from the Earth.«

Heath: »When the girl fled, her mother received her. For this is the nature of all mortal creatures: whence they come forth, thither they hasten to return. Wherefore Daphne goes to Earth, having come forth from the Earth.«

36.) »Ko se je rastlina razvila, so z njo častili Apolona.«

Izvirnik: Καὶ φανὲν τὸ φυτὸν Ἀπόλλωνι τιμῆς γέγονεν ἄξιον.

Kennedy: »And the plant that appeared became a source of honor to Apollo.«

Heath: »When the plant appeared it became a cause of honour to Apollo.«

37.) »Tisti, ki je obtežen z nezmernostjo, ne more videti prihodnosti. Zaradi vsega tega občudujem pesnike in spoštujem zmernost v dejanju in poeziji.«

Izvirnik: Οὐ γὰρ ἦν ἰδεῖν τὸ μέλλον ἀκρασίαν νοσήσασαν. Ἐπὶ τούτοις θαυμάζω τοὺς ποιητὰς καὶ διὰ τοῦτο τὸ μέτρον τιμῶ.

Kennedy: »for it is not possible for one to see the future who has suffered the sickness of lack of self control. These are my reasons for admiring the poets, and because of this I honor measure.«

Heath: »For no one afflicted with lack of self-control can foresee the future. For these reasons I admire the poets, and for this reason I honour due measure.«

38.) »Tako se imenuje, ker v posamezni stvari lahko vse, ki sodelujejo, določimo kot skupno dejanje oziroma stalno mesto.«

Izvirnik: εἴρηται δὲ οὕτως ἀπὸ τοῦ κοινῇ πᾶσιν ἀρμόττειν τοῖς μετασχοῦσι τοῦ αὐτοῦ πράγματος.

Kennedy: »It is so called from fitting all in common who take part in the same deed.«

Heath: »It is so called because it applies equally to all those who participate in the same action.«

Str. 19:

39.) »in nazadnje v zaključnih poglavjih besedilne vaje izkoristi pomene: zakon, pravica, korist, mogoče, poštenje, neizogibnost«

Izvirnik: καὶ τελευταῖα τοῦ προγυμνάσματος τὰ τελικὰ κεφάλαια, νόμιμον, δίκαιον, συμφέρον, δυνατόν, ἔνδοξον, ἐκβησόμενον.

Kennedy: »and at the end of the exercise the 'final headings': legality, justice, advantage, possibility, honor, result.«

Heath: »and to complete this preliminary exercise the heads of purpose: legality, justice, expediency, possibility, honour, consequence.«

40.) »posameznik, ki deluje protizakonito, mora biti kaznovan po zakonu.«

Izvirnik: νόμοις ὑπεχέτω τὴν κόλασιν ὁ μήκετ' εἶναι τοὺς νόμους ποιῶν.

Kennedy: »let one seeking to annul the laws be subject to the laws for punishment.«

Heath: »the man who tries to put an end to laws should be punished by the laws.«

41.) »Če bi se nekdo, ki se je osvobodil obtožb, trudil obnašati kot najboljši državljan, potem bi se lahko iznebilo spomina na tožbo.«

Izvirnik: εἰ μὲν γὰρ ἔμελλε τὴν παροῦσαν δίκην διαφυγῶν δημοτικότερος ἔσεσθαι, τυχὸν ἂν τις αὐτὸν ἀφῆκε τῆς δίκης.

Kennedy: »If he were going to become more democratically inclined by acquittal of the present charge, perhaps one would let him off trial.«

Heath: »For if acquittal in the present case was going to make him more friendly

to the people in the future perhaps one would remit the penalty;«

42.) »Če pa osvobodijo tirana, nastane škoda. Ko tiran prevzame oblast, se ne ozira na sodstvo.«

Izvirnik: τυραννίδος δὲ ἄφεςις ἐπὶ τοὺς δικάζοντας ἐποίσει τὴν βλάβην· οὐδὲ γὰρ τὸ δικάζειν ἔτι καταλιμπάνεται τυράννου κρατήσαντος.

Kennedy: »but acquittal on the charge of the tyranny will cause harm to those making the judgement; for making judgements does not survive once the tyrant has gained power.«

Heath: »but dismissing a charge of tyranny will bring harm on the jurors, for jury-service itself no longer survives under a tyrant's rule.«

43.) »V nasprotju z množicami, ki jih opazujem, se umikam temu, da bi bilo tako za vse čase in ne pustim, da mi usoda še naprej prinaša blagostanje. Če se zoperstavim množicam, kako naj bi mi sodili reveži in kako naj bi bil zame koristen zakon, ki ga večina spoštuje?«

Izvirnik: παρὰ τοὺς πολλοὺς ὀφθεις ἴσον καθάπαξ τοῖς ἄλλοις ἔχων ἀνέξομαι καὶ μάτην ἔω τὴν τύχην φιλοτιμείσθαι τὸν πλοῦτον, εἰ ταῦτά τοις πολλοῖς ὑποστήσομαι καὶ συνιόντες κρίνουσί με πένητες καὶ τὸ δοκοῦν τοῖς πολλοῖς νόμος προήλθεν ἐμοί;

Kennedy: »Since I am clearly superior to the common people, shall I put up with being constantly treated as the equal of others and allow Fortune to bestow wealth upon me in vain? If I am subject to the same conditions as the many and the poor join together in judgement of me, whatever seems best to the many becomes a law for me.«

Heath: »Shall I, who clearly stand above the masses, consent to outright equality with all the rest? Shall I permit fortune to lavish wealth on me in vain? If I submit to

the same conditions as the masses, and the poor assemble to take decisions, then the resolution of the masses is a law to me.«

Str. 20:

44.) »Zavzel bom akropolo in uvedel najslabše zakone.«

Izvirnik: καταλήψομαι τὴν ἀκρόπολιν καὶ τοὺς κάκιστα ἀπολουμένους ἐκποδῶν καταστήσομαι νόμους.

Kennedy: »I shall seize the Acropolis and put aside the laws.«

Heath: »I will seize the acropolis, I will set aside these miserable laws.«

45.) »Mar bogovi ne zaslužijo, da jih častimo, ker so nam ohranili državo do danes?«

Izvirnik: μὴ οὖν δι' ὧν χάριν τοῖς θεοῖς ἐποφείλομεν, ταῦτα τουτονὶ διασώσσει τήμερον.

Kennedy: »May the things for which we owe thanks to the gods not also protect this man today.«

Heath: »Do not let something for which we owe the gods thanksgiving preserve this man today.«

46.) »Morilec ubije enega, morda tudi naključno.«

Izvirnik: ὁ μὲν γὰρ εἰς ἓνα παρατυχόντα μαιφονεῖ

Kennedy: »The former does wrong against some ordinary person.«

Heath: »The one commits butchery on some single individual.«

47.) »Morilci so osvobojeni, tudi če so storili najhujše, če niso imeli namena, tiran pa ne more trditi, da je delal pod prisilo. Če bi se lotil tiranije po svoji volji, bi se morda izognil pravdi. A kako bi bilo pravično izpustiti človeka, ki je bil že pred svojimi dejanji v mislih tiran?«

Izvirnik: Ἐπειτα τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις, κὰν τὰ δεινότατα πράξωσι, τὴν γνώμην γοῦν ἐξελέσθαι τῆς πράξεως, μόνος δὲ ὁ τύραννος ἀκούσιον εἰπεῖν οὐκ ἔχει τὴν τόλμαν· εἰ μὲν γὰρ ἄκων ἐνεχίρει

τῷ τυραννεῖν, τυχὸν ἂν τις αὐτὸν ἀφήκε τῆς γνώμης· ἐπεὶ δὲ βεβουλευμένος ἔδρασε, ποῦ δίκαιον αἰτίας ὑπεξελεῖν τὸν πρὸ τῶν ἔργων ἐν τῇ γνώμῃ γενόμενον;

Kennedy: »It is characteristic of all other men, even if they do very dreadful things, at least to distinguish their intention from their action, but the tyrant alone cannot say his daring is unintentional. If he had unwillingly attempted tyranny, perhaps one would excuse him from trial; but since he acted after much planning, how is it just to dismiss something fully intended before the actions?«

Heath: »All other men, no matter how heinous their crimes, can make a distinction between their intention and their action; the tyrant alone cannot claim that his reckless enterprise was involuntary. For if he had undertaken tyranny against his will perhaps one would remit the penalty; but since he did this deliberately, how can it be right to exempt what had, before the deed, come about in intention?«

48.) »V preteklosti so ljudje odgovarjali pred sodiščem samo za nedavne zločine, za zločine iz preteklosti so jih pogosto osvobajali, ker se je sodilo samo sedanjemu življenju. Šele v naših časih obtoženi odgovarjajo tudi za svoje življenje v preteklosti.«

Izvirnik: Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι παρ' ἡμῖν οἱ κρινόμενοι τὸ παρὸν μόνον ὑπεύθυνον ἔχουσι, διὰ δὲ τὸ φθάσαν πολλάκις ἀφίενται· μόνος δὲ ὁ παρὸν ἐπ' ἀμφοτέρῳ κρίνεται βίῳ·

Kennedy: »All other persons brought before you for judgement are held responsible only for their present activity, and often they are let go because of their past life, but the one before us is being judged on the basis of both parts of his life.«

Heath: »All other men who are brought for judgement before you are held to account for the present only, and they are often acquitted on account of their past life.

This man alone is subject to judgement for his past as well as for his present life.«

49.) »Ko otroci začnejo jokati na sodišču, pomislite, da ste zavezani zakonom, ki so bolj pomembni za pripravljanje pravične razsodbe, kot pa ste dolžni misliti na njegove otroke. Njegovi otroci lahko nadaljujejo njegovo tiranijo, vi pa boste s pomočjo zakonov ohranili tudi sodne pravice.«

Izvirnik: ἀλλ' ὁπότεν ὁδύρωνται, τότε παρεστάναι τοὺς νόμους νομίσατε, οἷς πολλῶ δήπου δικαιότερον ἢ τοῖς τούτου παισὶν τὴν ψῆφον ἐπενεγκεῖν· διὰ μὲν γὰρ τοὺς τούτου παῖδας ἡ τυραννὶς βεβαιωθῆσεται, διὰ δὲ τοὺς νόμους τὸ δικάζειν ὑμεῖς παρειλήφατε.

Kennedy: »But when they come into court weeping, think that the laws stand before you; surely it is much more righteous to cast a vote for them than for the children of this man; for (if you pity him) this man's tyranny will have been secured by means of his children, but it is through the laws that you have acquired the right to make judgement.«

Heath: »But when they weep and wail picture the laws standing by them; it is far more just to cast your vote for them than for this man's children. For this man's children would have sustained his tyranny, but it is because of the laws that you serve on the jury.«

Str. 21:

50.) »V današnjih časih je lažje kaznovati. Tiran je namreč potreboval svojo policijo, da je ustanovil tiranijo, mi pa tudi potrebujemo zaveznike, da jo uničimo.«

Izvirnik: Ῥᾶον δὲ τοῦ παρόντος ἐργασθαι κόλασιν· οὐ γὰρ ὥσπερ αὐτῷ δορυφόρων ἐδέησεν εἰς τὴν τῆς τυραννίδος ἐπίδειξιν, οὕτω καὶ ἡμῖν δεήσει συμμαχῶν εἰς τὴν τοῦ τυράννου κατάλυσιν.

Kennedy: »It will be easy to exact punishment from the one before us; for it is not the case that just as he needed armed

guards for the establishment of his tyranny, so we shall need allies to put down the tyrant;«

Heath: »It is easy to bring about this man's punishment; for though he needed bodyguards to establish his tyranny, you have no need of allies to overthrow the tyrant.«

Spisek napak bi se lahko nadaljeval do zadnje strani prevoda, toda knjižna ocena se mora konec koncev držati odmerjenega obsega, zato naj se konča tukaj, približno na dveh tretjinah. A tudi ta delni spisek daje vtis, da prevajalka ni bila kos grškemu besedilu, ali vsaj, da sta imeli pri prevajanju širokogrudna ustrežljivost do bralca in miselna elastičnost prednost pred natančnostjo. Zaradi tovrstnih napak gredo marsikje pozlu govorniške figure, ki lepšajo izvirnik (4, 20, 28, 30, 40, 49). Prevod zato ni le nepravilen, ampak je tudi – kar je še huje – neučinkovit. Če poskusimo napake razdeliti na skupine, bi lahko našli naslednje:

neupoštevanje slovarskega pomena: 1, 5, 8, 9, 12, 17, 23, 32

ponesrečen izbor slovenske ustreznice: 3, 7, 15, 28, 36, 37

v prevodu je uporabljena napačna beseda: 19

napaka v prevajanju frazeološko bogatejših glagolskih sestavljenk: 11, 15

v prevodu je izpuščen del stavka: 21

manjka stavek ali odstavek: 16, 25, 35

v prevodu je dodana beseda, ki slovenski pomen oddalji od grškega: 27, 29, 34, 37, 49

brez potrebe spremenjen besedni red, ki zmede členitev po aktualnosti: 13, 26, 33

napake v besedilni koheziji: 41

napake v prevodu zaimkov: 2, 38

napake v prevodu predložnih zvez: 4, 18

napaka v razumevanju glagolske vezave: 10

napačen prevod glagolske oblike (čas, naklon, način, oseba): 19, 31, 34, 43, 46, 49
v prevodu je spremenjena vrsta odvisnika: 8.

Ponekod se napake prepletejo v tako zamotan prevod, da ga ni moč razumeti drugače kot s pomočjo izvirnika: 6, 20, 30, 38.

Posebej je treba izpostaviti škodo, ki jo trpi slovenska knjižna izdaja, ker reki, ki jih Aftonij navaja iz Homerja in drugih piscev, niso prevedeni v verzih (str. 13 in naprej). Ne samo to: iz prevoda se ne vidi niti, da imamo opraviti z verzi iz Iliade in Odiseje, kaj šele, da bi bilo v opombi navedeno mesto (bodisi izvirnika bodisi, kot je navada, iz Sovretovega prevoda). Enako je pri dveh, ki sta iz Evripida in Menandra. Tudi to Aftonija močno oddaljuje od šolske rabe, kamor po antični tradiciji spada. Prav Homerja so učenci na tisti stopnji šolanja poznali najbolje, zato je bilo tudi najlažje razlagati verze – tako se je razlaga navezala na pouk književnosti pri učitelju slovstva (γραμματικός), kamor so hodili, preden so se posvetili usposabljanju za javno nastopanje.⁵

A tudi prevodi, ki nam jih prevajalka ponuja namesto udomačenih, so kvečjemu približni. Vzemimo znameniti verz οὐ χρὴ παννύχιον εὔδειν βουλευφόρον ἄνδρα (B 24), v slovenščino preveden kot: »Poslanec ne bi smel niti ene noči prespati mirno« in naveden kot drugi po vrsti primer za modro misel (γνώμη), ki jo je treba razširiti. Pripomniti bi bilo treba:

βουλευφόρος ἀνὴρ, grška zveza, ki v resnici pomeni 'svetovalec' (ali, nekoliko širše, 'mož odločitve', 'mož, ki odloča'), je poslovenjen kot 'poslanec'.⁶ Vrhu tega so v

Iliadi te besede namenjene Agamemnonu, ki prav gotovo ni 'poslanec' ali svetovalec;

v prevodu je izostala – za razumevanje ključna – beseda παννύχιον: Homer namreč poudarja, da svetovalec ne bi smel spati celo noč, in ne, da sploh ne bi smel spati, kot bi se zdelo iz slovenskega prevoda. Namesto tega je v prevodu dodana beseda 'mirno', ki je v izvirniku ni. Rek v resnici pomeni 'kdor odloča, si ne more privoščiti cele noči spanja'.

Slovar terminov

Dve strani obsegajoči seznam izrazov z naslovom »Slovar retoričnih in narativnih terminov« (str. 40–41) našteva retorične izraze v petih ustrezajočih si stolpcih (grški, latinski, slovenski, angleški, francoski). Uvaja ga pet in pol vrstic dolgo pojasnilo, da »gre predvsem za katalog tem in njim prilagojenih književnih oblik (žanrov) in narativnih terminov, kjer retorični termini služijo kot povezava.« Gotovo bi koristil še kakšen stavek (kot je v predgovoru k razdelku »Slovar imen«), kjer bi izvedeli, na podlagi česa je slovarček nastal. Ni jasno, ali je to pregled ustaljene rabe ali samo seznam izrazov, ki jih prevajalka po lastni presoji priporoča za splošno rabo. Ker je bilo tovrstnih poskusov pri nas že več, bi si v tem kratkem predgovoru zaslužila vsaj omembo slovarček antičnih govorniških izrazov Kozme Ahačiča in Davida Movrina⁷ ter pregled *Retorične figure* avtorjev Toneta Smoleja in Mateja Hriberška.⁸ Nenazadnje bi lahko taka uvodna opomba tudi pojasnila, zakaj so iz množice govorniškega izrazja izbrani ravno tisti, ki jih najdemo v slovarčku. Izrazi so v njem očitno razvrščeni po poglavjih, vendar ta rešitev ni najboljša, saj poglavja v prevodu

⁵ Kot piše Kvintilijan (2.1.1–2), so bile govorniške predvaje, zlasti začetne, nemalokrat celo priključene pouku slovstva.

⁶ V komentarju na str. 150 postane celo že »narodni poslanec«.

⁷ Brane Senegačnik, ur., *Antologija antičnega govornišva* (Ljubljana: Študentska založba, 2002), 317–35.

⁸ Tone Smolej in Matej Hriberšek, *Retorične figure* (Ljubljana: DZS, 2006).

niso označena. Če bi bili naštetí po abecednem redu, bi se bralec v preglednici znašel veliko lažje. Celotno podobo seznama kazijo nekateri izrazi v stolpcu z naslovom »latinščina«, ki so napisani kar po angleško (*decent, education, vituperation, position*).

Nekateri predlagani slovenski izrazi le deloma ustrezajo pomenu grške ustreznice:

παράδειγμα ni 'vzorec', ampak 'zgled', κατασκευή ni 'ugotavljanje', ampak 'potrjevanje',

αίτια se iz neznanega razloga prevaja kot 'vir', čeprav ta pomen ne ustreza nobenemu od tistih, ki so navedeni v ostalih stolpcih (*causa, cause*);⁹

χρεία ni 'pripovedna vaja', ampak, če že mora biti vaja, raje 'utemeljevalna vaja'.¹⁰ V slovarčku predlagani izraz 'pripovedna vaja' je namreč presplošen in bi se lahko nanašal na katero koli drugo vajo, poleg tega hrija ni namenjena urjenju v pripovedovanju, ampak v utemeljevanju.

Za grško θέσις navaja slovarček 'position': čeprav naj bi bil to v angleščini ustaljen izraz, ga pri Kennedyju in Heathu iščemo zaman. V slovničnem izrazju se συλλαβὴ μακρὰ θέσει sicer res prevaja kot *syllaba longa positione*, toda v retorični terminologiji ne more biti tako. Pri Ciceronu in Kvintilijanu je *quaestio*.

Grško ψόγος po slovensko ni 'zmerjanje', ampak 'graja'.

V slovarčku je tudi izraz 'žanr', čeprav nima ustreznice niti v grščini niti v latinščini. Najdemo ga, najbrž zaradi izvora, v bližini grškega γένος.

Po drugi strani je med govorniške strokovne izraze zašla beseda ἀνατροφή 'vzgoja', čeprav bi jo lahko mednje šteli

kvečjemu pogojno. Namesto nje bi lahko seznamu brez težav dodali npr. λόγος.

Tudi v prevodu je moč najti slovenske ustreznice, ki marsikomu ne bodo pogodu, npr.:

od str. 11 naprej se τέχνη sloveni kot 'umetnost', ne da bi bilo v komentarju opozorjeno na pomensko širino izraza, ki je na tem mestu bližje slovenskemu 'stroka';

λόγος αὐθιγτικός je na str. 18 prevedeno kot 'obsežni govor' (v resnici pomeni 'stopnjevalni' ali 'poveličevalni govor');

τελικὰ κεφάλαια ne pomeni 'zaključna poglavja' (kot je prevedeno na str. 19), ampak 'končni smotri'.

Slovar imen

Mitološki slovarček, ki obsega več kot polovico knjige, je prav gotovo njen najzanimivejši del: zakladnica misli, zamisli in domislic, ki bodo koristile vsakomur, ki se ubada z antiko ljubiteljsko ali poklicno. Po zgradbi je ta slovar mešanica kulturnozgodovinsko-književnih podatkov leksikonske narave in njihove razlage (tudi s precej osebnega vidika). Razmerje je od gesla do gesla različno: ponekod prevladujejo leksikonski podatki (Perikles, Perzej), drugod razmišljanje o poznejši usodi antičnih podob (Atena). Po obsegu se močno razlikujejo: geslu »Korint« je posvečena poltretja stran, geslu »Peloponez« enajst besed. Da bi se vsi bralci strinjali z vsem, kar piše v geslih, sicer ni pričakovati, a nič ne de: v pisani obilici podatkov bo vsakdo našel kaj zase. Nekaj pripomb k posameznim geslom bodi vendarle zapisanih tudi tukaj:

Adonis: kar piše o motivu Adonisa na str. 46 in nasl. (»V antični literaturi /.../ bi težko našli /.../ pesnika, ki ne bi bil Adonisu /.../ posvetil vsaj nekaj stihov.«) bo prejkone govorniška olepšava, saj pri celi vrsti grških in rimskih pesnikov ni izpričano, da bi se kje posvetili temu mitu.

Aleksandrija (str. 54): aleksandrijska

⁹ Za angleščino je bil predlagan tudi prevod 'justification': F. H. Colson, »Quintilian I, 9 and the 'Chria' in Ancient Education,« *The Classical Review* 35, št. 7/8 (1921): 150–54.

¹⁰ Kennedy ima »anecdote«, morda bi bil tudi za slovenščino primernejši tak izraz.

knjižnica naj bi zgorela »v nemirih v 1. stoletju pred našim štetjem«. Dodati bi bilo treba, da je Antonij na pogorišču stare uredil novo, ki je preživela še nekaj stoletij.

Kiklop: Odisej se Kiklopu ni predstavil kot »Udeis«, kot piše na str. 93, ampak kot Οὔτις (I 366).

Geslo »Makedonija« (str. 103): geslo je po smislu sestavljeno zelo spretno, po slogu pa nekaj manj: v stavku »Makedonci so prevzeli grški jezik in kulturo, čeprav je bila državna ureditev monarhija v krogu plemenske aristokracije /.../« Zakaj »čeprav«? Je monarhična družbena ureditev načelna ovira za prevzem grške kulture? Podobno zagoneten je stavek v geslu »Platon« (str. 126): »Platona moremo brati tudi v prevodu, saj je njegov jezik preprost, natančen /.../. Sliši se tako, kot da npr. Aristotela, čigar jezik je nekoliko bolj zapleten, ne bi mogli brati v prevodu.

Nestor (str. 107 s.): palača v Pilosu je bila v primerjavi z Mikenami in Knosom razmeroma majhna, tudi arhiv ploščic, ki so ga tam odkrili, ni »doslej največji«: po obsegu se ne more primerjati s knoskim, čeprav je po drugi strani res, da so besedila na piloških tablicah v povprečju nekoliko daljša od kretskih, zato tudi lažja za branje in razlago. Podatki o mikenologiji so tukaj najbrž zato, ker v slovarju ni gesla »Kreta«, »Knosos« ali »Mikene«. Prav zato je po drugi strani toliko težje razumeti, zakaj se v sicer zelo obsežnem geslu »Tebe« iz mikenske dobe omenjajo samo »grobovi iz mikenskega obdobja«, čeprav je prišla na dan cela palača iz tistega obdobja, tudi najdišče precejšnjega števila tablic z linearjem B.

Pejsistrat, Pejsistratidi: v tem razmeroma kratkem geslu (str. 120) je najprej govora o Pejsistratu, nato o Pejsistratidih. To bo bralce, ki jim je antika manj domača kot prevajalki, kaj hitro zmedlo: če vedo, kdo so bili Pejsistratidi, takega poduka ne

potrebujejo. A če ne vedo niti, kdo je bil Pejsistrat, najbrž ne bodo vedeli, kdo so bili Pejsistratidi. Navedba, da je bilo pod Pejsistratom v Atenah »več enakopravnosti, zlasti za reveže«, izzveni v prazno, ker ni pojasnjeno, ali je mišljena politična, gospodarska ali družbena enakopravnost. A vsekakor se taka navedba ujema s podobo 'očeta naroda', ki si jo je hotel Pejsistrat (kot pač vsak tiran) ustvariti v javnosti.

Nimfe: slovenska beseda 'snaha' ima sicer res skupen izvor z grškim *vuós* (iz **snusos*), toda povezave z grškim *vúμφη*, kot nam jo predlaga slovarček, se za ta koren ne da izpeljati – verjetneje je iz **snubh-* kot slovenski 'snubiti'.

Komentar in spremna beseda

Tisti bralci, ki bi se želeli približe seznaniti z vlogo Aftonijevega učbenika v antični šolski tradiciji, bodo nad spremno besedo slej ko prej razočarani. Z govorniški predvajami nas seznanja zgolj po splošnokulturni plati, o njihovem ustaljenem mestu pri pouku govorništva izvemo komaj kaj. Od avtorjev drugih zbirk, ki so bile v antiki priljubljene prav toliko, če ne še bolj, kot Aftonijeva, sta omenjena samo Libanij in – z opombo na str. 142 – Hermogen, vendar prvi predvsem kot Aftonijev učitelj in drugi predvsem kot pisec razprave *O slogih*, medtem ko o Teonu in Nikolaju Sofistu ni ne duha ne sluha, tako da je Aftonij videti kot nekakšen samotni jezdec humanistike.

Kako močno je bil Aftonijev učbenik vraščen v antični šolski vsakdan in kako daleč od antičnega razumevanja govorniških predvaj je prevajalkina trditev, da »Aftonijev učbenik ni popolna struktura, katere elementi se medsebojno ujemajo« (str. 39),¹¹ se vidi iz predgovora k Aftonijevi

¹¹ Ravno nasprotno ugotavljata George Alexander Kennedy v: *Klasična retorika*, prev. Nada Grošelj et al. (Ljubljana: ZRC,

zbirki predvaj, ki ga je napisal neznani avtor in ki se je ohranil v nekaterih izdajah. V slovenski izdaji tega predgovora ni, bržkone zato, ker je avtorstvo sporno.¹² Dejstvo, da se je ohranil kot sestavni del korpusa, priča, da so bralci misli, ki jih vsebuje, jemali zelo resno.

V vsebinskem pogledu tvori spremno besedo pet razmeroma samostojnih, esejsko zasnovanih poglavij: »Kdo je bil Aftonij«, »Življenje Aftonijevega dela«, »Javni govor in naracija«, »Kulturna poetika« in »Komu bi bil danes lahko namenjen Aftonijev učbenik«. Mitološko-zgodovinskemu slovarčku torej sledi vrsta krajših sestavkov, v katerih prevajalka razmišlja o kulturnozgodovinskih temah, povezanih tudi z Aftonijem.

V prvem poglavju spremne besede najprej izvemo, da o Aftonijevem življenju ni znano več kot to, da je bil Libanijev učenec (str. 139), a nam ga spremna beseda v isti sapi predstavlja kot potujočega učitelja (čeprav dve strani pozneje dodaja, da ne vemo, ali je Aftonij sploh potoval). Za seznanitev s podobo sofista kot potujočega učitelja nas napoti na spis Diona Hrizostoma *O videzu*,¹³ vendar obstaja nevarnost, da bi glede na stavek: »da so bili sofisti že od 5. stoletja pred našim štetjem vedno prisotni v mestni kulturi« lahko kdo menil, da velja Dionov opis tudi za prve sofiste. Toda Protagoras in Gorgias, ki nastopata v Platonovih dialogih, nimata prav nič skupnega z nadležnimi, sestradanimi pešci v povaljani obleki, ki nam jih slikajo Dion in njegovi sodobniki. Tudi nadaljevanje poglavja je polno nenavadnih poenostavitev, katerih

cilj je bržkone približati antiko tistim današnjim bralcem, ki o njej ne vedo nič. Na str. 140 prevajalka Aristotela nekam podcenjevalno imenuje »intelektualni gastarbeiter«,¹⁴ čeprav Aristotel ni bil prvi atenski izobraženec, ki je iskal in dobil podporo na makedonskem dvoru,¹⁵ in čeprav je bil Filip Makedonski, ki mu je zaupal sina v vzgojo, po naravi in veljavi čisto drugačen od sicilskih samodržcev, ki se jim je svojčas klanjal Aristotelov veliki učitelj. Če je, kot bi se dalo domnevati, z oznako »po Aleksandrovi smrti« (str. 140) mišljena tudi rimska doba in ne samo helenizem v ožjem pomenu besede, je nedvomno res, da je Sredozemlje po Aleksandrovi smrti (čeprav ne čisto takoj) postopoma res postalo enoten kulturni prostor. Toda pretirano je trditi, da je bila »dvojezičnost nujen pogoj za ekonomsko, socialno in kulturno adaptacijo«. Do določene mere je to nedvomno držalo za vzhodno Sredozemlje, medtem ko je v zahodnem Sredozemlju v glavnem zadoščevalo že znanje latinščine, zaželeno je bila celo čimprejšnja asimilacija. Tudi Ciceronu za stik z grštvom ni bilo treba šele potovati v Atene (str. 140; resnici na ljubo je Ciceron pomembnejši del svojega izpopolnjevanja v Grčiji opravil na Rodosu, ne v Atenah): s sodobnimi filozofskimi in retoričnimi

¹⁴ Na str. 53 smo opozorjeni tudi, da je Aleksandra vzgajal »očitno za dobro plačilo«.

¹⁵ Veliko smole je imela prevajalka tudi s stavkom (str. 53): »Makedonska država je bila v času Aleksandrovega očeta Filipa plemensko-vojaška monarhija /.../ grški intelektualci še zlasti atenski, so bili dobrodošli: poleg Aristotela se je tam mudil tudi Evripid.« Dalo bi se ga namreč – čeprav gotovo ni mislila tako – razumeti tudi, kot da sta bila na makedonskem dvoru istočasno. Evripid je na makedonskem dvoru za časa kralja Arhelaja preživel zadnja leta pred smrtjo l. 406, se pravi skoraj četrto stoletje pred Filipovim rojstvom in dobrih šestdeset let pred Aristotelovim prihodom na njegov dvor.

2001), 44, in Stanley F. Bonner, *Education in Ancient Rome. From the Elder Cato to the Younger Pliny* (Berkeley: University of California Press, 1977), 253 in nasl.

¹² Da slovenski bralci ne bi bili prikrajšani zanj, je preveden in objavljen v prevodnem delu pričujoče številke revije *Keria*.

¹³ Verjetno Περί σχήματος.

tokovi se je lahko iz prve roke seznanil že v Rimu, ko je (kot lahko razumemo iz *Tusculanae disputationes* 2.26) poslušal predavanja Filona iz Larise.¹⁶ Ko prevajalka piše o kulturno-civilizacijskem pomenu mest kot Pergamon in Aleksandrija, izpostavlja kot glavne ustanove »knjižnice in zbirke umetniških del (muzeji)«. Niti z besedo niso omenjeni helenistični gimnaziji, čeprav so bili nadvse cenjena vzgojno-izobraževalna središča, pri opremi katerih mesto, ki je kaj dalo nase, ni gledalo na denar.¹⁷

Kratek opis rimske vzgoje na str. 140 se glasi: »Ko tovrstnih institucij ni bilo ali ko so bile politične razmere nestabilne, so sofistom preostala le potovanja. Eden njihovih pglavitnih ciljev, že od 1. stoletja pred našim štetjem, je bil seveda Rim v vsej svoji slavi in bogastvu kakor tudi s svojimi vplivnimi ljudmi. Med načinim, s katerimi so v rimski hiši zagotovili učitelja za svoje (moške) otroke, je obstajala tudi možnost nakupa pismenega grškega sužnja, pedagoga.« Iz tega opisa bi bralec lahko razumel:

da so Rimljani za domače učitelje najemali predvsem potujoče sofiste;

da so bili vzgoje z domačim učiteljem deležni samo dečki;

da je bila glavna pedagogova naloga poučevanje.¹⁸

¹⁶ Prim. Tobias Reinhardt, »Rhetoric in the Fourth Academy,« *Classical Quarterly*, n. s. 50, št. 2 (2000): 531–47.

¹⁷ O tem – ne brez posmeha – piše Trajan Pliniju (Plin, *Ep.* 10.40.2–3): »Gymnasiis indulgent Graeculi; ideo forsitan Nicaeenses maiore animo constructionem eius adgressi sunt: sed oportet illos eo contentos esse, quod possit illis sufficere.« (Ti ljubi Grki se pri gimnazijah ne brzajo. Zato so se Nikajci mogoče lotili gradnje s prevelikim navdušenjem, ampak zadovoljni morajo biti s tistim, kar jim zadostuje.) Prim. tudi Martin P. Nilsson, *Die hellenistische Schule* (München: Verlag C. H. Beck, 1955).

¹⁸ Gl. opombo 2.

Nobena od teh treh domnev ne drži. Najbolj znani antični domači učitelj, Atikov osvobojenec Mark Pomponij Dionizij, ki mu je Ciceron zaupal vzgojo svojega sina in nečaka, ni delal za majhen denar in si je učence lahko izbiral.¹⁹ Izobražene ženske v Rimu in drugod po rimski državi niso bile redke in prav zanje je bila edina možnost pouk z domačim učiteljem, ker javnih šol za dekleta ni bilo. Glavna pedagogova naloga je bila skrb za otrokovo varnost in nravno vzgojo.

Ko na str. 141 teče beseda o profesionalizaciji retorike in filozofije, ni jasno, ali je govor samo o Grčiji ali tudi o Rimu. Trditvi: »Filozofija je dobila obliko podiplomskega študija in brezskrbnega razvedrila v prostoru in času zunaj politike in kariere kot področje dialogov in osamljene refleksije, medtem ko je retorika zadržala pozicijo močnega središča učenja in izobraževanja,« bi se dalo pritrlditi v veliki meri, a ne povsem: stoiki so si močno prizadevali mejo med njima zabrisati,²⁰ še veliko bolje je združitev uspela Mlajši Akademiji, zlasti Filonu iz Larise,²¹ čigar nauke je s ponosom razvijal in nadaljeval Ciceron.

Na str. 142 so govorniške predvaje označene kot »fiktivni govori«, vendar so prej deli govorov, namenjeni postopnemu usposabljanju za govorniški nastop.

Aftonijev vpliv v obdobju renesanse in baroka je bil nesporno velik, izdaj iz tistega časa ne manjka, v njih prevod dostikrat spremljajo dodatni zgledi v latinščini. Poleg hrije in opisa (ἑκφρασις) si laskavi naziv »temelj evropskega eseja« nedvomno zasluži vsaj še splošna razprava (θέσις).

¹⁹ Izmed del, ki so navedena v bibliografiji slovenskega prevoda, o tem piše npr. Bonner, op. cit., 29–30.

²⁰ Čeprav jim ni uspelo. Prim. Catherine Atherton, »Hand over Fist: The Failure of Stoic Rhetoric,« *Classical Quarterly* 38, št. 2 (1988): 392–427.

²¹ Tobias Reinhardt, op. cit., 540–42.

Ker je didaktična plat govorniških predvaj v slovenski izdaji ostala ob strani, nastajajo težave, ko je treba razlagati njihov obstoj in predajo v srednjem veku. Kot posebno hvalevredno navaja prevajalka okoliščino, da je bil Aftonij preveden tudi v latinščino, vendar bi tukaj veljalo dodati, da ni bil – med več priročniki, ki so se uporabljali v pozni antiki – niti edini niti prvi, ki je doživel prevod.²²

Na str. 143 spremna beseda kot temeljne oblike sodobnih govorov (bržkone *genera dicendi*) navaja 'poslanske, sodne in slovesne'. Pri nas ustaljeni izrazi so drugačni, zlasti izraz 'poslanski' je tudi veliko preozek: *genus deliberativum* daleč presega tisto, kar si danes predstavljamo kot politično dejavnost. Trditev »njihova struktura nima nič več skupnega s klasično retoriko« – je pretirana: če nič drugega, je – najsi se današnji govorniki tega zavedajo ali ne – ostala vsaj delitev uvod-jedro-zaključek, *captatio benevolentiae* v uvodu in čustveno nabit zaključek. Na tej strani prevajalka med drugim pravi, da dandanes poleg medijskega obstaja tudi »menedžerski diskurz« – žal o njem ne izvemo več, čeprav bi bilo pojasnilo zlasti za klasičnega filologa, ki ga ves čas tarejo denarne skrbi, gotovo zanimivo.

Na str. 143 beremo tudi: »V modernem govorništvu element spoštovanja ali upoštevanja inteligenčnih spodobnosti občinstva

zagotovo ni dovolj prisoten.« S tem se nikakor ne morem strinjati: današnji govorniki upoštevajo »inteligentno sposobnost občinstva« enako dobro, kot so jo govorniki v antiki. Govornik, ki jo zanemara, prekrši načelo o *πρέπον*, pri občinstvu ne uspe in ne dobi več priložnosti za nastop. Upoštevanje občinstva je vedno bilo, je in bo predpogoj za govornikov uspeh. A tudi sodobni govornik se zaveda načela »kdor hoče ustreči vsem, marsikomu ne ustreže«, zato si prizadeva uspeti vsaj pri večini poslušalcev, če že ne more pri vseh. Morda je želja po novi retoriki v zadnjih desetletjih močnejša kot kdaj koli prej ravno zato, ker se, kot prevajalka obširno utemeljuje v komentarju, dandanes vse več ljudi tudi v Evropi zaveda, da je usposabljanje za javni nastop nekaj, kar brez dvoma spada v izobrazbo za življenje.²³

Prevajalkinim zaključnim mislim o tem, koliko bi bila Aftonijeva zbirka lahko uporabna, lahko prav gotovo pritrdimo, četudi bo mogoče koga (vsaj mene je) presenetila izjava (str. 150), da bi bil Aftonijev učbenik danes namenjen »mogoče, paradoksalno, prav občinstvu, ki bi lahko imelo težave s prakticiranjem primerov, kot so jih imeli obiskovalci retorske šole v Antiohiji.« Kaj naj bi bilo paradoksalnega v tem, da ima od govorniškega učbenika največ koristi človek, ki se mora naučiti govorništva?

Najbrž lahko na Aftonijev priročnik res gledamo kot na »mali stroj za proizvodnjo

²² Ko je Priscijan izbiral najprimernejše besedilo za prevod v latinščino, se je odločil za Hermogenovo zbirko, ki vsebuje precej daljše teoretične razlage in manj zgledov. Hermogenov priročnik v Priscijanovem prevodu je bil na srednjeveškem Zahodu precej bolj priljubljen od Aftonijevega, ki ga je izpodrinil šele v 16. stoletju. Prim. Francis R. Johnson: »Two Renaissance Textbooks of Rhetoric: Aphthonius' *Progymnasmata* and Rainolde's *A booke called the Foundation of Rhetorike*,« *The Huntington Library Quarterly* 6, št. 4 (1943): 427–44.

²³ Vprašanje, ali potrebujemo 'novo retoriko', se danes zastavlja dokaj pogosto, vendar je ostalo zaenkrat brez prepričljivega odgovora, bržčas zato, ker si 'novo retoriko' predstavlja vsak po svoje. Poučen pregled današnjega stanja, trezen premislek o njem in nekaj predlogov za spremembe daje Jim W. Corder, »On the Way, Perhaps, to a New Rhetoric, but Not There Yet, and if We Do Get There, There Won't Be There Anymore,« *College English* 47, št. 2 (1985): 162–70.

subverzivnosti« (str. 150). A kljub vsemu – kot je konec koncev moč razumeti tudi iz spremne besede – bi se v njem splačalo videti predvsem prispevek k dvigu kulture javnega dialoga. Kulture, ki jo danes

gotovo potrebujemo veliko bolj od malih in velikih 'subverzivnosti' – teh je na pretek že brez Aftonija.

Matjaž Babič